

SALTANAT'IN OTOPSİSİ VEYA MİLLÎ HÂKİMİYET YOLUNDA ÇEKİLEN ÇİLELER

MEHMET AKİF TURAL*

İnsanlık tarihi, bir bakıma yönetimin şekillenişinin tarihidir.

Nüfuz ve otoritenin merkezleşmesi veya kurumlaşması, hem insanlık tarihinin hem de kültür ve medeniyet tarihinin göstergesidir.

Toplumların gelişim ve oluşum tarihi, yönetenle yönetilen arasındaki hak ile görevlerin belirlenme sürecinin tarihidir.

Yöneten ile yönetilenler arasındaki hak ve görevleri belirleyecek bir “düzen”i sağlayan ve o “düzeni bozmak isteyenler”e imkân vermeyen örgütlenme bütününe devlet denir. Bu noktada “hak ve görevleri belirleme” şekli önem kazanmaktadır. Devlet, örgütlenmesini oluşturan “hâkimiyet”i ise, düzeni sağlayan ve koruyan “irade”yi (ehliyet, yeterlilik) ve liyakat (uygunluk) özellikleri taşıyan yöneticiler aracılığıyla, ortaya koyar. Devlet, hâkimiyet ve irade demektir. İrade ise, “hukuk oluşturma” gücüdür. Her devletin, hâkimiyet anlayışı ve kullanımı ile ifade anlayışı ve kullanımı farklı yapılanmalar gösterir. Bu yapılanmayı belirleyen ise yönetilen (halk, cumhur) ile yönetenleri oluşturan kurumlaşma arasındaki ilişkilerin neden ve nasıl oluştuğu gerçeğidir.

Avrupa’da, halen, Hollanda, İspanya, İsveç, Danimarka ve İngiltere, Kraliyet ile yönetilen meşrutî demokrasinin uygulandığı ülkelerdir. Cumhuriyet’a dayanan demokrasi ile, şarta bağlı demokrasi arasındaki asıl fark, “hukuk anlayışı” bakımındandır.

Demokrasi, halkın yönetimin şekillenmesine eşit bir şekilde katılımını sağlayıcı seçimlerde, oyunu serbestçe kullanmasıdır.

Meşrutî demokrasi’de kral, şah, pâdişah, sultan, hükümdar adını taşıyan kişilerin “dışında” kalan görevlere getirilecek kişileri belirleme hakkı halka aittir. Kral, şah, pâdişah, sultan veya hükümdar isimli kişi ile ailesine “anayasa”da özel haklar tanındığı açıkça yazılı değilse, bu yönde mutlak bir mutabakat oluşmuş demektir.

Cumhuri demokrasi’de ise, yönetimin bütün kademelerinde halkın etkisi vardır. Eğer, eski Sovyetler rejiminde olduğu gibi, bu hak birtakım

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edb. Fak. Öğretim Üyesi.

kanunlarla kısıtlanmış ise “sınırlı demokratik cumhuriyet” adını verebiliriz.

Mutlakiyetle yönetilen ülkelerde, “hâkimiyet” ve “irade”, kral, şah, pâdişah, sultan, hükümdar adlı kişide toplanmıştır. Hiç bir grubun ve kim senin, mutlak irade sahibine karşı çıkması düşünülemez.

Kanun koyucu ve kaldıracı, hukukî tercih ve tepki gösterici, kral, şah, pâdişah, sultan, emir, hükümdar adlı kişidir. O, yaptıklarından dolayı hesap vermez, sorumluluk taşımaz, halkın kaderi mutlak irade sahibi kişinin aklına, birikimine ve mizacına bırakılmıştır. O, hem kanun koyucu, hem uygulayıcıdır. Bu güce, “saltanat” denir. Meşrutî demokraside ise, kanun koyma işinde, hükümdar, bir müşavir kuruluş olarak meclisin oluşmasına imkân verir. Günümüzde ise, meşrutî demokrasi ile yönetilen ülkelerden Avrupa yakasında bulunan kralların ve kraliçelerin “yetkileri”, bir hayli sınırlı ve varlıkları da “turistik” olmaya dönüşmüştür.

Devleti yönetenler, halklarına (cumhuruna), sosyal, ekonomik güç ve refah, kültürel bütünlük, hukukî ve kültürel pay bakımından eşit bir hayat kurmaya çalışır.

Nüfus, coğrafi konum, yeraltı ve yerüstü servet potansiyeli bir değer ifade etmez; ancak, bunlara yön veren bir dünya görüşü ile, o dünya görüşünü benimsemiş çalışkan yöneticiler varsa, nüfus da, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri de bir değer ifade eder.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kuvây-i Milliye ruhuyla özdeşleşmiş olan, başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Millî Mücadele kahramanları açısından da sağlam kurulmuş bir cumhuriyet demokrasidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, daha Erzurum Kongresi'nde cumhuriyeti tercih ettiğini, merhum Mazhar Müfit haber vermiştir.¹

Millî Mücadele kazanıldıktan sonra bir yıl zaman geçince de Anadolu'daki yeni Türk Devleti'nin adı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak ilân edildi. Hem Atatürk döneminde hem de onun ölümünden sonra “saltanat” özlemcileri olmuştur.

Son zamanlarda bu türden kişi ve gruplar görüşlerini, “biz saltanat istemiyoruz; ancak, gerçek Cumhuriyet de, Atatürk'ün kurduğu bu sistem değildir” ifadeleri ile dile getirmektedir.

¹ Mazhaf Müfit Kansu, *Erzurumdan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber*, C.1., 2. Baskı Ankara 1986, s. 69.

Saltanatı, “İslâm” ile ilgili zanneden bilgisizlerden tutunuz, cumhuriyetin ve cumhurî demokrasinin geleneklere zarar verdiğini söyleyenlere kadar, çeşitli türden ifadelere rastlamaktayız.

Türklerde hâkimiyetin menşei, yönetimin taksimi, veliahtlık, Türk devlet geleneğinin İran-Hint devlet geleneğinden farkı, Selçuklu/Osmanlı çizgisinin gelişmesi Osmanlı Devleti'nin medeniyet tarihi içindeki yönetim şekli ve unsurları üzerinde durmayacağız, konumuzu sınırlandıracağız: Konumuz, saltanat kavramı ve onun Osmanlı Devleti'ndeki ele geçirilişine ve intikaline dair örnekler ve saltanatın kaldırılışıdır. Başbakanlık Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi ve diğer arşivlerle birlikte yurt dışında da çok sayıda vesika tasnif edilmeyi, incelenmeyi Osmanlı tarihçilerinden beklerken² bizi konumuz sınırları içinde sadece saltanat kavramı ve kaldırılışı ilgilendirmektedir.

Saltanat kavramı Hakkında Yapılan Bazı Tanımlar

Saltanat, Arapça bir isim olup, sultanlık, padişahlık, hükümdarlık manasındadır.³

Saltanat, padişahlık demektir. Osmanlı padişahlarına “sultan” namı da verilirdi. Padişahların saltanatı kayıtsız şartsız idi.⁴ Saltanat, İslâm imparatorluğunun Monarşik manası ile de, İslâm olmayan hükümdar ve hânedanlar için kullanılırdı. Habsburgların XIV. Lois'nin saltanatı gibi.⁵

Saltanat, hükümdarlık yönetimi, bir hükümdar tarafından yönetilen devlet, hükümet demek olup bir hükümdarın tahtta bulunduğu dönemdir.⁶ Padişah, saltanat kavramı ile ilgili kavramlardandır. Padişah Müslüman hükümdarlara, bilhassa çok geniş ülkelere sahip imparatorlara verilen ünvanıdır. Saltanat kavramı içinde; pâdişah, şah, halife, hünkâr, hükümdar, hakan ünvanları, kullanım bakımından adeta iç içe geçmiştir. Osmanlı hükümdarları sikke sahibi Müslüman hükümdarlar olarak Orhan Bey'den itibaren sultan ünvanını kullanmışlardır. XV. asırdan sonra Osmanlı hükümdarları hâkimiyet ve nüfuzlarının temeli olarak “Gazilerin Sultanı” “Sultan el guzat vâl mücahidin” sıfatını benimsemişlerdir.⁷

² Yılmaz Öztuna, “Osmanlı İmparatorluğu”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, Ankara 1977, Ayı Baskı, s. 120.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lûgat*, 7. Baskı, Ankara 1986, s. 1110.

⁴ Türk Hukuk Lûgati, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 291.

⁵ Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 9, Ötüken, İstanbul 1985, s. 3370.

⁶ *Dictionnaire Larousse Ansiklopedisi*, (Milliyet), 1993, cilt 5, s. 2060.

⁷ İslâm Ansiklopedisi, cilt 9, s. 491-492.

Yavuz Sultan Selim'in şah ünvanını çok sevdiği, nitekim paralarının pek çoğunda veya hepsinde "Sultan Selim Şah" ünvanının görülmesiyle anlaşılıyor. Şah ünvanı, Selim'in seleflerinde görülmez.⁸ Hilafetin Yavuz Sultan Selim'e devredildiği hususu da geçersizdir, zira bu kavramın daha önce II. Bayezid için çok kullanıldığını görmekteyiz.

"Sultan Bayezid Han'ın hilafeti zamanında",

"Mu'izzûs-saltanat ve hilafet" gibi.

Fatih devri müverrihlerinden Tursun Bey, İstanbul'dan Dârü'lhilâfe şeklinde sözeder. Fatih oğullarından şehzade Mustafa'ya gönderdiği mektubunda onun için (hilafet bahçesinin çiçeği), Şehzade Cem'e gönderdiği mektupta onun için (hilafet gözbebeğinin nuru) demektedir.⁹ Yine bir başka araştırmada Fatih Sultan Mehmet için çağdaş vesikalarda halife ünvanını kullandığı, hattâ, "I. Murat (1361-1389) halife ünvanını kullanmakta idi" denmektedir. Selim'de yeni olan şey halife ünvanını kullanmış olması değil, eski hilafet âlâmetlerini tasarrufu altına alması ve Mısır sultanlarının Hadim'ül haremeyn-iş şerifeyn ünvanını kullanmasıdır.¹⁰ Yönetim ve hakimiyetin menşei Türk, İran ve Hind çizgisi bakımından İslâm devletlerinde de farklılıklar vardır.¹¹

⁸ Faruk Sümer "Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?" *Belleten* s. 217, Aralık 1992, s. 685.

⁹ Faruk Sümer bu konuda:

"1. Osmanlı Hükümdarı Yavuz Selim'in Mısır'daki son Abbasi Halifesi el-Mütevekkil 'ala'l-lah Muhammet'ten Halifeliğin hak ve yetkilerini devraldığı hakkında çağdaş hiçbir kaynakta bilgi yoktur. Hattâ Mısır seferi ile ilgili fetihnameler, ruznameler ve vekâyinameler gibi çağdaş Türk kaynaklarında Halife'nin adı bile geçmiyor. Tabii bu husus Halife'nin önemsenmemesinden ileri gelmektedir.

2. Halife de diğer Mısırlılarla birlikte İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Halife orada, bir rivayete göre Eyüp Sultan Camii'nde, diğer bir rivayete göre de Ayasofya Camii'nde muhteşem bir merasimle Halifeliği Selim Han'a devretmek yerine Yedi Kule Hapishanesinde ona gasbettiği para ve eşyanın hesabını vermiştir.

3. Osmanlı Hanedanı ve aydınları, Müslüman hanedanların çoğu gibi Kur'an'daki ayetlere bağlanmışlardır. Fazla olarak onlar Hazret-i Peygamber'e isnad edilen "Benden sonra halifelik sadece 30 yıl sürecektir" hadisinden de haberdar idiler. Bu sebeble Fatih devrinin itibaren hükümdarların resmi vesikalarda halife ünvanıyla anıldıkları görülür.

4. Halifeliğin devralındığı rivayetinin 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Antlaşması'nın müzakereleri esnasında Rusya Kraliçesi Katerina'ya Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki Ortadoksları himaye etme hakkının dini meselelerinin, aynı zamanda Halife olan, padişah taraflarından görülmesi maddesini kabul ettirmesi için çıkarıldığı görüşünün doğruluğu hakkında kesin birşey söylenemez. Çünkü, görmüş olduğumuz gibi, padişahlara halife ünvanı da verilmekteydi." demektedir. a.g.m. s. 695.

¹⁰ Halil İnalçık, "Osmanlı Padişahları", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, XII/4, Ankara 1958, s. 68.

¹¹ Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyaset-nameleri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1987, s. 47.

İslâm'da hakimiyet, saltanat Tanrı'ya aittir, ancak, insanları yönlendirmek birarada tutmak, düzen'i Kur'an ve hadislere uygun şekilde olmak şartıyla, o yetkinin çok küçücük bir kısmını Resûl'un vekili olan halife kullanır. Halife'nin belirlenmesi, ya tayin yoluyla ya da seçimle olur. Hat-tâ bir sonrakinin tayin etmek konusunda eğer tesbit edilen için itirazlar var ise bu hususta başka kıstaslar esas alınır. Bakara sûresi 30. âyette "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım". Sad sûresi 26. âyette "Ey Davud ben seni yeryüzüne halife kılacağım (insanlara) doğrulukla hükmet". Enam sûresi 165. âyette "Sizleri yeryüzüne halife kılan odur" buyurulmaktadır. Osmanlı Padişahları Kur'an-ı Kerim'deki bu âyetlere dayanarak, İslâm davası uğrunda uhdelerindeki mesuliyetin menşeiini göstermişlerdir.¹² Bu ayetler her padişahın kendisini mi yoksa soyunu mu halife, imam, önder kıldılar? Zira Bakara sûresi 124. âyette "Biz ona, 'seni insanlara imam (önder) edeceğiz' buyurduk. İbrahim "soyumu da" deyince Allah "benim ah-dime zalimler nail olamaz" buyurdu." Bakara sûresinin bu ayetinden, saltanatın, imamlığın, önderliğin babadan oğula geçmesinin zulme âlet olacağı, her liderliğin mücadele, hizmet veya liyakata bağlı olduğu fikri çıkmaktadır.¹³

İslâm'da idarî ve iktisadî veraset, varis konusunda, Hz. Muhammed' in şu hadis-i şerifinde "Biz Nebilere varis olunmaz, bıraktığımız her şey sadakadır" hükmünü görüyoruz.¹⁴

Hz. Peygamberden, sonra gelen dört dinî/siyasî lider, Resulullah'ın halefi (sonradan geleni) O'nun adına -onun gibi- yönetmeye memur oluyorlardı.

Fatih, Yavuz ve Kanunî gibi ulu hakanlar bu âyetlere dayanarak "halife-i Resul Allah" ve "Halife-i Ruy-i Zemin" ve diğer ünvanlar kullanmışlardır. Esasen bu sıfatlara diğer Müslüman hükümdarlarda da rastlıyoruz. Eski kağanların "Tanrı tarafından gönderilmiş" ünvanları da ulu Osmanlı hakanlarının da "el Müeyyid min'in Allah" yani Tanrı tarafından teyid edilmiş ibaresi halini almıştır.¹⁵ Padişahların kendilerini Abbasi halifeleri gibi Tanrı'nın gölgesi görmeleri vardır, ama Firavunlar, Sezarlar gibi bizzat Tanrı değillerdir. Selçuklu ve Osmanlı sultanları, eski Türk Hakanları gi-

¹² Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, İstanbul 1969, s. 120 Faruk Sümer, *a.g.m.*, s. 85.

¹³ Bu konuda bkz. Turhan Olcaytu, *Dinimiz Neyi Emrediyor? Atatürk Ne Yaptı?*, Ankara 1984, s. 126-127.

¹⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Ehlibeytin Annesi Hz. Fatıma*, Hürriyet Yayınları İstanbul 1995, s. 20.

¹⁵ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 121.

bi “Tanrıya benzer” de değildir,¹⁶ Osmanlı Hakanları umumiyetle “Zill Allah Fi’l Alem” (Allah’ın dünyada gölgesi) ünvanını kullanıyorlardı.¹⁷

Osmanlı devrinde hükümdara, halk daha çok padişah demiştir. Avrupalılar sultan, saray halkı da daha çok hünkâr demiştir. Hükümdar (hüküm sahibi), devletin mutlak temsilcisi idi. Bu sıfat şeriatla, yasalarla ve kanunlardan daha güçlü olan gelenek örf ve âdetlerle kayıtlı idi. Padişah olmaksızın bu birliğin muhafaza edilemeyeceği kanaati kesin inanç halindeydi. Padişaha itaatsizlikten büyük bir suç yoktur. Belki, Allah’ın tek olmadığını söylemek daha büyük bir suçtur. Zira padişaha itaat olmayınca devlet çözülmeye başlar, değil nizam-ı âlem, millî birlik bile bozulur.¹⁸ Padişahın varlık sebebi de dinî inançla açıklanmıştır:

Padişah, olmazsa insanlar mahv olur, nizam kalmaz. Bu sebeple padişaha mutlak itaat lazımdır. Kur’an da bunu emreder. Padişah istediği gibi yüksektekileri alçaltır, aşağıdakileri yükseltir. Tanrı’nın zatına mahsus bu sıfat onda tezahür eder (yani mutlak otorite).

Sultan II. Murad, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Süleyman gibileri müstesna, padişah çok defa gayet karışık bir sistem içinde bu mutlak iktidarın ancak bir sembolünden ibaret kalmakta ve bu otoriteyi fiilen kudretli bir veziriazam elinde tutmakta idi. Saraydaki iç dengeler ve farklı kişiliklere sahip kadınlar, damatlar, sadrazamlar, yeniçeri ağaları ve şeyhülislâmların maddî ve manevî gücüne sadece işaret ile yetineceğiz.

Osmanlılarda 1876’ya kadar saltanatta veraseti tayin eden bir kanun yoktu. Zira eski Türk hükümdarlık telakkisine göre hakimiyetin menşei Tanrı’dır. 14. asra doğru İslam âleminde de hâkimiyetin Allah’ın lütf ve inayetiyle bir şahısta takarrür ettiği telakkisi yayılmış bulunuyordu. Osmanlı tarihçisi Tursun Bey, “fiilen hakimiyeti ele geçirmiş olan hanedan üyesi, Allah’ın lütuf ve inayetine mazhar olmuş kabul olunuyordu” demektedir.

I. Bayezid’den itibaren tahta çıkan sultanın bir iç harbi önlemek için kardeşlerini ortadan kaldırılması bir “teamül” halinde yerleşti. Fatih ka-

¹⁶ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁷ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 120; Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 685. Padişahlara bu kadar ünvan yüklenmesine rağmen İslâmın beş şartından “Hac” başta olmak üzere diğer şartların padişah tarafından yerine getirilip getirilmemesi konumuz dışıdır.

¹⁸ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 121.

nunnâmesi ise bu “siyasî temizlik” için sebep olarak “nizam-i âlem” anlayışını yani memleketin emniyeti ve asayişini ileri sürmüştür.¹⁹

Osmanlı Devletinde Saltanatın Ele Geçirilişine Dair Bazı Örnekler

Ertuğrul Bey, doksan üç yaşında ahirete intikal edince, Osman Bey baş oldu. Osman Bey, reisliğini hazmedemeyen amcası Dünder'ı (bir rivayete göre) bizzat öldürmüştür (1298).²⁰

Orhan Bey'in en büyük oğlu Murad Bey, Orhan Bey ölünce hükümdar seçilmiştir. Fakat Ahilerin yaptığı bu seçime Murad Bey'in kardeşleri olan Halil ve İbrahim'in itiraz ettikleri ve ağabeylerine başkaldırdıkları için I. Murad bu kardeşlerini bertaraf etmiştir.

I. Murad'ın oğlu Savcı Bey'in babasına isyan etmesi ve bunun sonucunda katlettilmesi Osmanlı hâkimiyet anlayışı bakımından son derece dikkate değer (1385).²¹

I. Murad ölürken onun yanında büyük oğlu Yıldırım Bayezid bulunuyordu. I. Murad'ın ölüm anında, devlet erkânı oybirliği ile Bayezid'i hükümdar seçerken Kosova savaşı henüz sona ermemişti. Yakub Çelebi ise ordunun bir bölümü ile savaşa devam ediyordu. Bu kardeşin de tahtta eşit hakkı bulunduğunu çok iyi bilen devlet erkânı, o kritik durumda ordunun bir bölümünü elinde tutan bu şehzadenin, babasının ölümünden haberdar olmasını yerinde görmedi ve o zaman için isabetli sayılacak bir kararla baban çağırıyor diye haber göndererek ve gelir gelmez saltanat iddiasına kalkmasını diye, devlet erkanının kararı ile boğduruldu.²²

Yıldırım Bayezid'in dört oğlu vardı: Emir Süleyman, İsa Çelebi, Şehzade Mehmet, Musa Çelebi ve Mustafa Çelebi. Çelebi Mehmet, İsa Çelebi'yi (1405), Musa Çelebi Emir Süleyman'ı (1410), Çelebi Mehmet Musa Çelebi'yi (1413) katlederek bertaraf etmiştir. Bu savaştan eşit haklara sahip olan şehzadelerin hedefe varanı, saltanatı elde edeni Çelebi Mehmet olmuştur.²³ Mustafa Çelebi çok sonra (1422) Sultan Murad tarafından asıldı.²⁴

¹⁹ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 73-74-75; Ayrıca Müslüman ülkelerde “Katil bahsi için bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, cilt 6, s. 442 v.d.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt I., s. 103-104, Ankara 1961; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyasetin Katli*, Ankara 1985, s. 189.

²¹ Uzunçarşılı, cilt I., s. 142-160; Mumcu, *a.g.e.*, s. 190.

²² Uzunçarşılı, cilt I., 259; Halil İnalçık, *Osmanlı Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyeti telakkisi ile İlgisi*”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV, s. 1, 1959, s. 92.

²³ Uzunçarşılı, cilt I., s. 335; Mumcu *a.g.e.*, s. 191.

²⁴ Uzunçarşılı, cilt I., s. 388.

I. Mehmet ölürken yerine büyük oğlu II. Murad tahta geçince isyan eden küçük kardeşi Mustafa'yı katlettirmiştir (1423). II. Murad sağlığında çocuk denecek yaştaki oğlu II. Mehmet'i tahta oturtmuş ise de (1444) kısa sürelidir. Sonra tekrar 1451'de II. Mehmet'in tahta çıktığını görmekteyiz.

II. Mehmet (Fatih) tahta çıkar çıkmaz kundakta bir çocuk olan kardeşi Ahmed'i derhal boğdurtmuştur (1451). Saltanat için ilk kardeş katli (kundakta çocuk olduğu için isyan söz konusu değildir) Fatih Sultan II. Mehmet ile başlamıştır.²⁵ Fatih kanunnâmesi'nde de kardeş katli için şu madde vardır: "ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola karındaşların nizam-ı âlem için katletmek münasibdir ekseriya ulema dahi tecviz etmiştir ânında âmil olalar." Bu kanuna göre II. Mehmed'in yüzelli yıllık gelişime rağmen saltanatın intikali konusunda bir kural koyamadığı anlaşılıyor.²⁶

Fatih'in ölümü ile iki oğlu II. Bayezid ve Sultan Cem arasındaki mücadeleyi II. Bayezid kazanmıştır. (Fatih'in diğer oğlu Mustafa Han, Fatih hayatta iken vefat etmiştir.) II. Bayezid, Cem'in oğlu Oğuz Han'ı boğdurtmuş (1482), daha sonra da Sultan Cem'i İtalya'da katlettirmiştir (1495).²⁷

II. Bayezid yerine oğlu Ahmed'i veliaht yapmak isteyince küçük oğlu Selim (Yavuz) ayaklanarak, yeniçerilerin de desteğini alarak, tahtı ele geçirir. Babasını emekli maaşı ile Dimetoka'ya yollamıştır. (1512)²⁸

Yavuz Sultan Selim dedesinin kanunnâmesini uygulamıştır. Hayattaki yeğenlerini Musa, Emin, Orhan, Osman'ı boğdurtmuştur (1513). Büyük ağabeyi Korkut'u (1513), kardeşi Ahmed ile yaptığı savaşı kazanınca da onu boğdurtmuştur (1514).²⁹ Ahmed'in oğullarından Kasım Kölemenlere kaçırmıştır. Ancak Yavuz Sultan Selim Mısır'ı alınca (1518), Kasım'ı da yakalatarak katlettirmiştir.³⁰

Yavuz Sultan Selim'in oğlu I. Süleyman tahta çıktığında erkek kardeşi yoktu, Kanuni Sultan Süleyman büyük oğlu Mustafa'yı, tahtta gözü olduğu için boğdurtmuştur (1553).³¹ İran'a kaçan küçük oğlu Bayezid'i de, İran'a rica ederek Şehzade Bayezid ve dört oğlu ile birlikte İran'da boğdurtmuştur.³²

²⁵ İnalçık, *Osmanlı Saltanat Veraseti Usulü*, s. 92-93, Mumcu, *a.g.e.*, s. 192.

²⁶ Mumcu, *a.g.e.*, s. 193.

²⁷ Uzunçarşılı, cilt II., s. 174, Mumcu, *a.g.e.*, s. 195.

²⁸ Uzunçarşılı, cilt II., s. 235, 245, Mumcu, *a.g.e.*, s. 195.

²⁹ Uzunçarşılı, cilt II., s. 250, Mumcu, *a.g.e.*, s. 196.

³⁰ Uzunçarşılı, cilt II., s. 297.

³¹ Uzunçarşılı, cilt II., s. 403.

³² Uzunçarşılı, cilt II., s. 408.

Kanuni'nin yerine oğlu Sarı Selim geçmiştir. II. Selim ölünce de oğlu III. Murad tahta geçmiştir. III. Murad tahta geçince derhal beş erkek kardeşini katlettirmiştir (1574).³³

III. Murad öldüğünde yerine en büyüğü III. Mehmed tahta geçmiştir.

III. Mehmed Fatih kanunnamesi'ni uygulayarak 19 erkek kardeşini katlettirmiştir (1495).³⁴ Saltanatta gözü olduğu iddiasıyla büyük oğlu Mahmud'u öldürtmüştür (1603).³⁵

I. Ahmed tahta geçtiğinde ondört yaşındadır. Mustafa adındaki kardeşini Fatih kanunnamesi gereği öldürtmek istemişse de hastadır. Zararı olmaz diye, devlet adamları mani olmuştur.³⁶ Öldüğünde kardeşi Deli Mustafa padişah olmuştur. Aklen hasta olduğu için üç ay on gün sonra halledilir.

Sultan Ahmed'in 14 yaşındaki oğlu Osman hükümdar ilan edilir (1618).³⁷ Padişah Genç Osman, Lehistan seferine giderken kardeşlerinden şehzade Mehmed'i boğdurtmuştur (1621).³⁸ II. Osman sonrasında I. Mustafa saltanat sahibi kılınır. 1623'te Sultan Ahmed'in en büyük şehzadesi IV. Murad hükümdar ilan edilir.³⁹

IV. Murad ilk önceleri kardeşlerine dokunmamıştır. Ancak Revan seferi sırasında Bayezid ve Süleyman 1635, Bağdat seferi sırasında da kardeşi Kasım'ı boğdurtmuştur.⁴⁰

1648'de saltanata yedi yaşındaki IV. Mehmed (avcı) getirilmiştir.⁴¹ Abdülmecid başa geçince, sadrazam Mehmed Paşa'nın veliaht Abdülaziz'i ortadan kaldırmak hususundaki imalı teklifini nefretle karşılamıştır.⁴²

³³ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 42.

³⁴ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 74.

³⁵ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 115.

³⁶ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 116.

³⁷ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 127.

³⁸ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 130.

³⁹ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 149.

⁴⁰ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 198-199.

⁴¹ Uzunçarşılı, cilt III/1, s. 237. Padişahların böyle çocuk denecek yaşlarda devletin başına getirilmeleri Valide Sultan ve kızlar ağasının sevk ve idâresi, halkın eskiden beri Osmanlı hükümdarlarına karşı gösterdikleri hürmet ve tazimi azaltmış ve hele I. Mustafa gibi cinnet halinde yaşayan bir şehzadenin menfaat ve nüfuz tesisi rekabetleri dolayısıyla hükümdar ilan edilmesi bu makamın büsbütün azametini kırmıştır. Dördüncü Murad'ın pek genç ve kendisinden hizmet beklenen bir yaşta ölümü yine saltanat nüfuzunu kırmıştır.

⁴² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt VII/1, s. 2; Kardeş katlinin kalkması başka çeşit bir katlin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sarayda özel dairelerinde bir çeşit hapis hayatı

Saltanatın Kaldırılışı

Osmanlı tarihinde senet-i ittifak bir denetim ve yetki kullanımı merhalesidir. Ancak 23 Aralık 1876'da ilk Osmanlı Kanun-i Esasisinin ilanıyla anayasalı bir monarşi ortaya çıkar. 1876'dan sonra yapılan seçimlerde taşra eşrafının parlamentoda güçlü bir şekilde temsili, Sened-i İttifak'ın dirilişi olarak yorumlanmıştır.⁴³

1876 Kanun-ı Esasi'nin hükümlerinden üçüncü maddesinde "Osmanlı Saltanatı Halifeliği de haiz olarak eskiden olduğu gibi Osmanlı hanedanından büyük oğula aittir"; ifadesiyle saltanatın ve hilafetin elde edilmiş şeklini yazılı olarak belirtiyordu. Yedinci maddede "padişahın kutsal haklarından" hükmü ile biten uzun yetki açıklaması vardır.⁴⁴

1876 belgesinde hükümdarın hükümdarlığına "bir kurumsal ortaklık, soyut katılma" ve Meclis-i umumi denen ilk Türk parlamentosu ile de siyasî açıdan "Batılı örnekte kurumsallaşma" getirilmiştir.⁴⁵

Saltanat kavramı 22 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal imzalı Amasya Tamimi ile münakaşaya açılır. "Milletin istiklâlini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır." Bu açıklama sultanın iradesine değil, her şeyin millet iradesine dayanacağı ilkesini getiriyordu. Böylece şahıs hakimiyetinden millî hakimiyete geçiş süreci başlamış oluyordu. Erzurum ve Sivas kongreleri de Millî Hakimiyet, Millî İrade, Millî Meclis kavramlarını kullanmış, işlemiştir.

Saltanat ve hilafet 1921 anayasası hazırlanırken ve kabul edilirken de söz konusu olmuştur.

Kanun layihasında 5. madde olarak sunulmuştur. Layihaya ait tartışmalar 7 Aralık 1921 tarihli gizli celsede cereyan etmiştir. Meclisteki konuşmalar sonucunda saltanat ve hilafete dair ayrı bir maddenin anayasada yer alması önleniyordu. 85. kanunla 20. I. 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesi "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir, idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır" hükmünü getirmiştir.

---

yaşayarak saltanat sıralarını bekleyen şehzadeler sınırlı sayıda cariyeler ile temasta bulunabiliyorlardı. Bu cariyelerin temastan önce ve sonra çeşit çeşit gebeliği engel olucu ilaçlar içerilirdi. Eğer bu ilaçlar gebeliği önleyemezse o zaman çocuk doğar doğmaz derhal öldürülürdü. (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 1115; Mumcu, *Siyasetin Katı*, s. 201).

⁴³ Rıfat Önsoy, "Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri", *Türkiye Demokrasi Harekatı Konferansı*, Hacettepe Üniversitesi, (6-8 Kasım 1985).

⁴⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII., s. 222.

⁴⁵ Bahri Savcı "Önsöz Yerine Bir Değerlendirme Bir Eleştiri", *Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı, Armağan*, Ankara 1978, s. VII.

2. madde icra kudreti, yürütme yetkisi milletin yegâne ve hakiki mümessili (temsilcileri) olan Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır.

3. madde Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” ünvanını taşır, hükümünü getirmiştir.

Bu ilk üç madde saltanat kavramını, yetkilerini Büyük Millet Meclisinin üstlendiğini göstermektedir.

1921 yılı Misaki millî sınırları içindeki işgallere karşı teşkilatlanma ve mücadele hazırlığı ile geçmiştir. Türk Milleti ve devleti adına bu hazırlıkları Büyük Millet Meclisi yapmıştır.

I. Meclis'in % 17'si din adamıdır. Resmi devlet grubu içinde subay, devlet memurları ve öğretmenler vardır. Ayrıca seçkin meslek grubundan; avukatlar, eczacılar, veterinerler, ekonomik gruptan bankacı, çiftçi, ticaretle uğraşanlardan saltanata ve hilafete bağlı olanların sayısı oldukça yüksektir. Ancak bu yapıya rağmen aynı meclis 1921'de hakimiyeti Türkiye Devleti'nin yönetimini, Büyük Millet Meclisine vermiştir.⁴⁶

Büyük Millet Meclisinin sevk ve idaresi ile Birinci, İkinci İnönü ile Eskişehir muharebeleri yapılmıştır. Meclis tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya başkumandanlığın verilmesiyle Sakarya Muharebesi ve Başkumandanlık Meydan Muharebeleri zaferle neticelenmiştir. Zaferin sonunda “Mudanya mütarekesi” ile barış görüşmeleri başlamıştır. Ankara hükümeti mütareke sonunda, Lozan Barış görüşmeleri için davet edilmiştir. Böylece barış antlaşmaları süreci başlamıştır.

Mudanya askeri sözleşmesinin yürürlüğe konması üzerine Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, 17 Ekim 1922 günü bir telgraf göndermiştir.⁴⁷ Bu telgrafta artık memlekette düşmanın kalmadığı, padişahın da yerinde bulunduğu, hükümetin de onun emrinde olduğu belirtilerek, millete düşen görevin bu makamlardan verilecek emirlere uyulduğu mesajı veriliyordu.

Bu telgrafta, konfranta “birlik içinde millî hakların korunmasına çaba harcanmasının sizce de uygun görüleceğine inancım tamdır.” ifadesi ile bu konuda görüşüp anlaşmak üzere güvenilir bir kişinin gizli bir yoldan İstanbul'a acilen gönderilmesi isteniyordu.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul hükümetinden gelen bu teklife şu cevabı vermiştir. “T.B.M.M.'sinin benimsediği anayasa ile yeni Türk Devleti-

⁴⁶ Ergün Özbudun, *1921 Anayasası*, Ankara 1992, s. 37.

⁴⁷ *Nutuk*, cilt I, s. 466.

nin nitelikleri belirlenmiştir. Türk milletinin kaderinin tek sorumlusunun T.B.M.M.'nin hükümeti olduğu tüm dünyaca bilinmektedir. T.B.M.M. ordularının kazandığı zaferin sonucu olarak, toplanacak olan barış konferansında “Türkiye Devleti yalnız ve ancak T.B.M.M. tarafından temsil olunur.” demiştir. Bu telgraftan on gün sonra 27 Ekim 1922’de İngiltere hükümetlerinin kendi dillerinde yazılmış notalarından barış konferansının 13 Kasım 1922’de Lozan’da toplanacağı bildiriliyordu. Lozan Barış Konferansı’na müttefik devletler T.B.M.M. hükümetini çağırırken İstanbul’daki Osmanlı hükümetini de çağırılmışlardır. Sadrazam Tevfik Paşa, Atatürk’ten müsbet netice alamayınca bir kere de meclis başkanlığına telgraf göndererek birlikte hareket edilmesini, bunun için de önceden buluşup görüşülmesini meclisten istemiştir.

T.B.M.M. 30 Ekim 1922’de Tevfik Paşa’nın bu müracatını ele alıp incelemiştir. Fakat meclisteki millet vekilleri İstanbul’daki Osmanlı hükümetleri hakkında çok sert konuşmalar yapmışlardır.⁴⁸

Bu telgraf için “bir köylünün telgrafına her türlü cevabı vermemizi saygıyla yüceltirim. Fakat kendilerine böyle bir sıfat verip de resmî nitelikte telgraf çeken adamlara bence Başkanlık Divanı cevap vermeye yetkili değildir”. “Bunlar hâlâ sadrazam, içişleri bakanı, dışişleri bakanı gibi sıfatlar taşıyorlar. Memleket neresi? Beride bir ordu, bir devlet kurulmuş, bütün dünya onu tanımış, münasebetler kurmuş, bunları tanımak istemiyorlar, çocuklar bile böyle oyun oynamazlar. Milletten alınan paralar, varlığının bizce anlamı olmayan şeyle haberleşmeye harcanmasın “millet ayaklanma hakkını kullanmış ve anayasa ile esaslarını belirtmiş bir devlet olmuştur” değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bir başka millet vekili ise düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

“İstanbul hükümeti Sevr antlaşmasını imzalamakla böyle bir barış konferansında milleti temsil etmek hakkını kaybetmiştir: Bugün millet Osmanlı Sultanlığını tarihe karışmış sayıyor. Millet artık Osmanlı Sultanlığını tanımıyor. Doğrudan doğruya milletin hakimiyetini tanıyor. Çünkü milletin tek gelişme dönemi Büyük Millet Meclisi ile açılmıştır. Hattâ meclisteki konuşmalarda da bazı milletvekilleri, İstanbul hükümeti ve saray hakkında bunların vatana ihanet suçuyla yargılanmasını istemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa’nın da içinde bulunduğu 80’den fazla milletvekili hazırladıkları bir öneriyi meclis başkanlığına vermişlerdir.

⁴⁸ *Nutuk*, cilt I., s. 467.

Bu önergede Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığını ve yerine Türkiye Devleti adıyla genç, dinç, Millî halk hükümeti esasları üzerine kurulmuş B.M. Meclisi hükümetinin kurulduğunu, bu hükümetin yıkılan Osmanlı İmparatorluğunun yerine geçtiğini belirtiyordu. Aynı önergenin bir başka maddesinde anayasa ile hükümdarlık hakları millete verildiğinden, İstanbul'daki padişahlık yok olmuş ve tarihe geçmiş deniliyordu.

Önerge meclisteki ikinci grup milletvekillerinden Selahaddin Bey ve Ziya Bey'in itirazlarıyla oylanamamıştır. 30 Ekim 1922'de yapılan görüşmelerden netice alınmayınca, 31 Ekim 1922'de Mustafa Kemal Paşa konuyu müdafa hukuk toplantısına götürmüş, orada saltanatın kaldırılmasının mecburiyeti üzerinde durmuştur. Karma komisyonda Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı şu konuşmayı Nutuk'tan nakledeyim:

“Önümüzdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu konuşmayı yaptım: “Efendiler, dedim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ve konuşmayla verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi bu Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hakimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldu bittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten oldu bitti hâline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabîi olarak karşılırsa sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek, usulüne uygun olarak iddia edilecektir. Fakat, belki de bazı kafalar kesilecektir.”

Mustafa Kemal Paşa'nın mecliste söz alarak “İstanbul'da kendine meşru olmayan bir sıfat veren Tevfik Paşa önce özel ve gizli olarak ordularının başkumandanına, sonra onu gammazlayan bir şekilde açık bir telgrafla yüksek meclise müracaat etti. Sözleriyle başladığı uzun konuşmasında saltanat ve hilafetin gerek İslâm âlemi, gerekse Türkler arasındaki uygulamalarına örnekler vermiştir. Yine bu konuşmada “millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hakimiyetini bir kişide değil bütün millet tarafından seçilen vekillerden meydana gelen bir yüksek mecliste temsil etti, işte o meclis yüksek meclisinizdir. T.B.M.M.'dir. Milletın saltanat ve hakimiyet makamı yalnız ve ancak T.B.M.M. dir ve bu hakimiyet makamının hükümetine T.B.M.M. hükümeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı bundan başka bir hükümet kurulu yoktur ve olmaz.”

Atatürk'ün konuşması şiddetli alkışlarla karşılanır. Bu hususta Millet Meclisi, meclise verilen bütün önergelerin anayasa adalet ve din işleri komisyonlarınca incelenip tek bir metin hazırlanmasını kararlaştırır. Saat tam gece yarısını gösterirken meclis başkanı hava almak için birleşime ara verir. Kısa bir aradan sonra gece yarısı olmasına rağmen komisyonlar hemen toplanıp çalışmaya başlamıştır. Sabahın saat üçünde ikinci birleşim açılır. Anayasa adalet ve din işleri komisyonlarının birlikte düzenledikleri rapor ve yayınlanmasını istedikleri bildiri iki madde halinde okunur.

Bildirinin ikinci maddesinde özetle: İstanbul'daki hükümet şeklinin 16 Mart 1922'den itibaren sonsuza kadar tarih olduğunu, misak-ı millî sınırları içinde T.B.M.M. hükümetinden başka hükümet şekli tanınmadığı belirtilmektedir. 2. madde ise özetle halifeliğin Osman oğulları ailesine ait olduğu fakat T.B.M.M.'nce bu ailenin bilim ve ahlâk bakımından uygun ve faydalı olanının seçileceği belirtilir. Bu bildiri hakkında Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Avni Bey'in tasvip ve tasdik edici kısa birer konuşmasından sonra oylama yapılır. Sadece Ziya Hûşid Bey'in "ben muhalifim" diye seslenmesine karşı "söz yok" sözleri ve şiddetli alkışlar ile teklif oy birliği ile kabul edilir. Bakanlar kurulu başkanı Rauf Bey şahsî sultanlığın kaldırılarak millete dayanan T.B.M.M. Başkanlığının ilan edildiği bu gecenin aynı zamanda Peygamberimiz Hz. Muhammed'in doğum gününün yıl dönümü olduğunu bu iki hayırlı olaya karşı duyulan saygıdan ötürü bu gece 1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan gece ile ertesi günü bayram kabul edilmesini istemiştir. Bu istek de kabul edildikten sonra, Müfit Efendi'nin çok anlamlı duası ile Meclis'te sabaha karşı saat 6:40'da birleşime son verilmiştir.⁴⁹

1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırıldığına dair Meclis kararı hemen yayınlanmıştır.⁵⁰

Padişahın sultanlık yetkisi kalmayınca kurduğu hükümetin varlık sebebi de ortadan kalkıyordu. Artık biri İstanbul'da diğeri Ankara'da iki hükümet yoktu. T.B.M.M. yürütme vekilleri kurulu Başkanı yani Başbakan Hüseyin Rauf Bey (Orbay) Meclis Başkanlığı'na bir tezkere ile müracat ederek Lozan Konferansına gönderilecek delegeler kurulu başkanlığına Dışişleri Vekili İsmet Paşa'nın başkanlığındaki heyetin tesbit edildiğini, kabul edilip edilmeyeceğini oya sunar; teklif oy birliğiyle kabul edilir.

Bu gelişmeleri takip eden İstanbul hükümeti de 4 Kasım 1922'de istifa etmiştir.

⁴⁹ *Nutuk*, cilt I., s. 468; Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, Ankara 1971, s. 343 vd.

⁵⁰ *Düstur*, T. 3, cilt 3., s. 153, 154.

11.11.1922'de Vahidettin son "Cuma Selamlığı"na çıkmıştır. Bir kaç kişi haricinde halktan kimsenin katılmadığı Cuma namazı münasebetiyle hiç bir halife isminin geçmediği müzika Bölüğünün bulunmadığı bir kuru ve ruhsuz merasim. Mehmet Vahidettin için tam bir hayal kırıklığı olacaktır.

Artık Vahidettin'in büyük bir ihtimalle kaçacağı anlaşılmaktadır. Nitekim son "Selamlık Resmî"nden sonra General Harington ve General Pellen'in saray ile görüşmeleri sıklaştıkça padişahın firar ettiğine dair çeşitli rivayetlerde yapılmaktadır. Bu rivayetler üzerine Felah grubu Refet Paşa'ya söylentilere rağmen padişahın sarayda olduğu ve fakat hazırlıklar yaptığını bildirmiştir.⁵¹

İstanbul'da Ankara hükümetinin temsilcisi olarak bulunan Refet Paşa'dan bir telgraf gelir. Telgrafta "Vahideddin efendi bu gece 16/17 Kasım 1922 saraydan ayrılmıştır. İstanbul komutanını ve polis müdürünü soruşturma ve gerekli tedbirleri almak üzere saraya gönderdim. Alacağım bilgiyi ayrıca bildiririm. Refet Paşa hemen arkasından ikinci bir telgraf gönderir bu telgrafta "bütün İslâmların halifesi sıfatıyla padişah Vahidettin'in İngilizlerin kendisini korumasını ve başka yere gönderilmesini istemiştir. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin başkomutanı Sir Charles Herington'ın padişahı saraydan alarak bir İngiliz savaş gemisine götürdüğünü bildiriyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Abdülmecid Efendi'nin halife-i müslimin ünvanını kullanmak ve bu ünvana başka bir sıfat ve kelime eklememek şartıyla halife seçmiştir.⁵²

20 Kasım 1922'de Vahidettin'in Malta'ya vardığında bu gelişme üzerine berberi Şükrü'ye Abdülmecid Efendi hakkında "bizim budala demek saltanatsız hilafete razı, yani bir tekke şeyhi olacak" demiştir.⁵³

Daha önce krallıkla idare edilen Batılı milletlerin gözünde kraliyet tarihi gücü temsil etmektedir. Bugün için monarşi taraftarlığı yoktur. Ama Türkiye'de yetmiş yılı geçen Cumhuriyet yönetimine rağmen garip özlem ve saplantılar devam etmektedir. Bu saplantılar saltanat kavramı ile Osmanlı devletinin muhteşem devirlerini özleştirme bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır.

Batıdaki kral ve Osmanlı padişahı arasında tarihi uygulamada yönetim bakımından pek çok fark vardır. En büyük fark ise şudur:

⁵¹ Ayfer Özçelik, "Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul'daki Durum", *Atatürk Yolu*, Mayıs 1992, Yıl 5, cilt 3, sayı 9, s. 26.

⁵² *Nutuk*, cilt I, s. 471.

⁵³ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş SavaşıKronolojisi*, cilt II, Ankara 1973, s. 14.

Kral kilisesinin iradesine tabidir. Kilise ayrı bir güç ve yönetim merkezidir. Padişah ise, hem devlet adamlığı vasfı, hem halife olarak dinî lider vasfını taşımaktadır.

Her toplumun kurduğu devletin iktidarının meşruluğunu açıklayan bir takım temel, siyasî değer sistemleri ortaya çıkmıştır. Bunlara meşruluk ilkeleri diyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, yani saltanatın yıkılması ile kurulan yeni Türkiye Devleti, bütün temel unsurlarda köklü değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerle Mustafa Kemal Atatürk tarafından sık sık vurgulanmıştır. Mesela "T.B.M.M. hükümeti pekala bilirsiniz ki eski bab-ı âli hükümeti değildir. Eski Osmanlı hükümeti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız Osmanlı Devleti'ni yıkarak asli unsur olan Türk Milletini de imha etmek istiyorlardı. Halbuki Türk Milleti yeni bir iman ve kesin bir millî azimle yeni bir devlet kurmuştur."⁵⁴ ifadeleri ile Atatürk devletin temel unsurlarının değişiklerine işaret etmiştir.

Bu değişiklikler açısından yeni kurulan devletin dayandığı esaslardan birincisi, çok milletli imparatorluk yapısından "Millî Devlet" yapısına geçmedir. İkincisi, Avrupalı devletlerce hasta adam olarak anılan yarı bağımlı Osmanlı devleti, yerine tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulmasıdır.

Üçüncü esas ise millî hakimiyetin şahıstan alınarak milletin temsil edilenlerinden oluşan meclise verilmesidir.⁵⁵ Saltanat yönetiminde halk vergi verir, asker verir, karşılığında da güvenlik isterdi.

Günümüzde ise, vergi ve asker veren halk yönetiminden daha çok yer istemektedir.

Atatürk'ün, hakimiyeti milletin malı yaptığı, saltanattan kurtulmuş bu rejimde ise, her vatandaşın ekonomik, sosyal, kültürel, politik bakımdan daha çok pay isteme hakkı kurumlaşmıştır.

Kendisini, ailesinin fertlerini, yetenekleri ölçüsünde ortaya koyma saltanat yönetiminde yoktur (Yeteneklerden ziyade kulluk sistemi vardır.). Fikir, vicdan, inanç, mal ve mülk edinme, hukukî eşitlik ve bekleme hürriyetlerini de, saltanat veya saltanata benzer yönetimlerde mümkün değildir. Çünkü tepki vermek, tepkilerle uzlaşmak ve dengeyi kurmak, mutlak veya meşrutî saltanatta mümkün değildir.

⁵⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt II, s. 92.

⁵⁵ A. Mumcu, ve diğerleri, Atatürkçülük, Ankara 1989, s. 540.

Yirminci yüzyıl biterken daha iyi anlaşılmiştir ki; milletler ve devletler Saltanattan ne kadar çok uzaklaşırsa, o kadar sağlıklı olurlar.

Bilindiği gibi otopsi kelimesi bir ölünün gerçek sebebini bulmak için yapılan bir işlemdir. Biz bu yazımızda (“tepki veren”i de “tepki verme ihtimali” olanı da yok et, kendini Tanrının Halifesi gibi gör) demeye kadar götürülen Saltanatın otopsisini yapmaya çalıştık.

Gelişmiş, ideal değilse bile, ileri toplumlarda, yönetilen ile yöneten arasında “tepki” vermeye dayalı bir “rıza” oluşur. Bir başka yazımızda bunu değerlendireceğiz.

Atatürk'ün kurduğu Milliyetçi, Laik Cumhuriyet, ilelebet yaşayacaktır.

